

چاپ اول | بہار ۱۴۰۱

برسر کلمہ کار آریہ و یو ایہ شریعتہ

تالیف: دکتر حبیب اللہ عظیم

سرشناسه	: عظیمی، حبیب‌الله، ۱۳۴۱-
عنوان و نام پدیدآور	: بررسی راهکارهای کارآمدی و پویایی فقه امامیه/تالیف حبیب‌الله عظیمی.
مشخصات نشر	: قم: مجمع ذخائر اسلامی، ۱۴۰۱.
مشخصات ظاهری	: ۳۳۲ ص.
شابک	: 978-622-304-040-5: ۹۵۰۰۰۰
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۲۲۱-۲۲۵: همچنین به صورت زیرنویس.
یادداشت	: نمایه.
موضوع	: فقه جعفری Islamic law, Ja'fari* فقه جعفری -- بررسی و شناخت Islamic law, Ja'fari -- Study and teaching*
رده بندی کنگره	: BP۱۸۲/۵
رده بندی دیویی	: ۲۹۷/۲۳۲
شماره کتابشناسی ملی	: ۸۷۷۷۹۷۰
اطلاعات رکورد کتابشناسی	: فیبا

بررسی راهکارهای کارآمدی و پویایی فقه امامیه

پدیدآورنده: حبیب‌الله عظیمی

ناشر: مجمع ذخائر اسلامی با همکاری کنگره محققان آرائی

چاپ: نینوا

صحافی: نفیس

خوشنویسی روی جلد: دکتر رضا خانی پور

طراح جلد: حسین بیات

صفحه آرائی: حسین بیات

نوبت چاپ: اول - بهار ۱۴۰۱

شمارگان: ۲۰۰

قیمت: ۹۵۰۰۰۰ ریال



مجمع ذخائر اسلامی

ASSOCIATION OF
ISLAMIC TREASURES
QOM - IRAN

ISBN: 978-622-304-040-5



9

786223

040405

فهرست مطالب

۳ پیشگفتار
۹ مقدمه تحقیق (کلیات پژوهش)
۱۴ جایگاه فقه
۱۵ فراگیر بودن دامنه علم فقه
۱۶ سیر تاریخی اجتهاد در اسلام (تکامل معنای اجتهاد)
۲۰ ضرورت اجتهاد
۲۲ اصول و قواعد پیش‌بینی شده برای کارآمدی و پویایی فقه
۲۵ فصل یک: بررسی اصل آسان‌گیری در شریعت در احکام (شریعت سهله و سمحه...)
۲۸ مفاد اصل سهله و سمحه بودن شریعت
۲۹ معنی واژه های سمحه و سهله
۲۹ ادله سهله و سمحه بودن شریعت
۲۹ (۱) آیات
۳۰ (۲) روایات
۳۱ (۳) ادله قواعد فقهی
۳۲ فلسفه سهولت احکام اسلام
۳۳ روشن بودن و فهم ساده احکام
۳۴ اجرای احکام موافق با ظاهر
۳۵ عدم افراط در روزه گرفتن و عبادت
۳۵ نمونه‌هایی از اعتدال در عبادت
۳۷ کارآیی اصل سهله و سمحه بودن دین برای فقها
۴۱ فصل دوم: بررسی اصل ثبات احکام و انعطاف‌پذیری آنها

فهرست مطالب

۴۴.....	احکام ثابت و متغیر.....
۴۶.....	مفاد قاعده انعطاف پذیری احکام.....
۴۷.....	ادله انعطاف پذیری احکام.....
۴۷.....	۱) انعطاف و سادگی دین از منظر قرآن کریم.....
۴۹.....	۲) انعطاف پذیری و سادگی احکام در روایات.....
۵۱.....	۳) انعطاف پذیری و سادگی احکام در سیره معصومین (علیهم السلام).....
۵۲.....	۴) انعطاف پذیری احکام از منظر عقل.....
۵۳.....	فلسفه انعطاف پذیری احکام دین اسلام.....
۵۶.....	نمونه‌هایی از انعطاف در عبادات.....
۵۹.....	فصل سوم: بررسی اصل مقتضیات زمان و مکان در اجتهاد.....
۶۳.....	آگاهی به زمان و مکان.....
۶۴.....	توجه به دو عنصر زمان و مکان در احادیث و کلام فقها.....
۶۶.....	کیفیت و گستره تأثیر زمان و مکان در اجتهاد.....
۶۶.....	۱. تأثیر زمان و مکان در موضوعات.....
۶۷.....	تأثیر زمان و مکان بر عناصر تشکیل دهنده قضایای شرعی.....
۷۰.....	چگونگی تأثیر پذیری عناصر تشکیل دهنده قضایای شرعی از زمان و مکان.....
۷۰.....	الف) تأثیر زمان و مکان در متعلقات.....
۷۱.....	ب) تأثیر زمان و مکان در احکام.....
۷۱.....	ج) تأثیر زمان و مکان در موضوعات.....
۷۵.....	راه‌های کشف قیود موضوع.....
۷۷.....	مصادیقی از انصراف موضوعات احادیث در گفتار معصومین.....
۷۸.....	مصادیقی از انصراف موضوعات ادله در گفتار فقها.....
۹۰.....	۲. تأثیر زمان و مکان در دید مجتهد و فهم از مفاد ادله احکام.....
۹۱.....	تأثیر زمان و مکان در فهم از مفاد ادله احکام.....
۹۷.....	فصل چهارم: بررسی قاعده اهداف کلی شریعت.....
۹۹.....	مفاد قاعده مقاصد شریعت.....
۱۰۱.....	گستره کاربرد قاعده اهداف کلی شریعت.....

۱۰۲.....	بررسی آرا و نظرات برخی از فقیهان در باره قاعده اهداف کلی شریعت
۱۱۴.....	ادله اثبات مقاصد شریعت
۱۱۴.....	۱) قرآن کریم
۱۱۷.....	۲) روایات
۱۱۹.....	۳) دلیل عقل
۱۲۰.....	کارایی مقاصد شریعت در اجتهاد
۱۲۰.....	- اجتهاد صرفاً بر مبنای نصوص
۱۲۰.....	- اجتهاد بر اساس نصوص با محوریت مقاصد
۱۲۱.....	- اجتهاد با استناد بر نصوص و توجه به مقاصد
۱۲۲.....	مواردی از تأثیر مقاصد شریعت در استنباط احکام
۱۲۲.....	الف) تعیین حدود برخی از مفاهیم شرعی
۱۲۳.....	ب) تعیین حدود برخی از نصوص شرعی
۱۲۴.....	ج) ترجیح ادله در تعارض احکام
۱۲۵.....	د) تشخیص روایت معتبر از غیر معتبر
۱۲۶.....	ه) جلوگیری از احتیاط های ناروا
۱۲۷.....	کارایی مقاصد شریعت در مسائل نوظهور
۱۳۱.....	فصل پنجم: بررسی اصل کشف ملاکات احکام توسط عقل
۱۳۴.....	تبیین اصل کشف ملاکات احکام
۱۳۶.....	تبعیت احکام از مصالح و مفاسد
۱۳۷.....	مصلحت در خود حکم یا متعلق حکم
۱۳۸.....	جایگاه واقعی مصلحت در شریعت از دیدگاه قرآن و سنت
۱۴۱.....	جایگاه عقل در احاطه بر مصالح و مفاسد
۱۴۳.....	کشف ملاکات توسط عقل
۱۴۶.....	کارآمدی کشف ملاکات احکام برای فقها
۱۴۹.....	فصل ششم: عناوین ثانویه و قواعد فقهی (و کاربرد آن در جهت اعتدال)
۱۵۳.....	فواید قواعد فقهی
۱۵۳.....	اقسام قواعد فقهی
۱۵۵.....	عقل و قواعد فقهی

فهرست مطالب

- عناوین ثانویه..... ۱۵۵
- احکام ثابت و متغیر..... ۱۵۷
- تفاوت احکام اولی با احکام ثانوی..... ۱۵۹
- تعداد عناوین ثانویه..... ۱۵۹
- بررسی برخی از عناوین ثانویه پرکاربرد..... ۱۶۱
- الف. قاعده « ضرورت و اضطرار»..... ۱۶۱
- مفاد قاعده اضطرار وقاعده ضرورت..... ۱۶۲
- معنای لغوی و اصطلاحی واژه های قاعده..... ۱۶۲
- مدارک و مستندات قاعده..... ۱۶۵
- ۱) آیات..... ۱۶۵
- ۲) روایات..... ۱۶۶
- ۳) ادله رفع حرج و نفی عسر و حرجی شرع بر سهولت..... ۱۶۸
- ۴) عقل..... ۱۶۸
- ۵) بنای عقلاء..... ۱۶۹
- تفاوت بین ضرورت و مصلحت..... ۱۶۹
- مصلحت ضروری و قاعده ضرورت..... ۱۷۰
- اضطرار شخصی یا نوعی..... ۱۷۱
- ضرورت در حوزه جامعه و نظام سیاسی..... ۱۷۱
- نقش قاعده ضرورت و اضطرار در اعتدال ورزی در استنباطات فقهی..... ۱۷۳
- ب. قاعده «لاضرر»..... ۱۷۴
- مفهوم اجمالی قاعده..... ۱۷۴
- دامنه شمول قاعده..... ۱۷۵
- ادله قاعده..... ۱۷۵
- ۱) آیات:..... ۱۷۵
- ۲) روایات:..... ۱۷۶
- ۳) بنای عقلا..... ۱۷۷
- معنی واژه های حدیث «لا ضرر» چیست؟..... ۱۷۸
- مفهوم تفصیلی قاعده لاضرر..... ۱۷۹

۱۸۲	کارآمدی قاعده لاضرر.....
۱۸۵	کارآمدی قاعده لاضرر در احکام جدید.....
۱۸۶	آیا قاعده لاضرر اثبات حکم نیز می کند؟.....
۱۸۸	تعارض ضررین.....
۱۸۸	رابطه دلیل لاضرر با ادله دیگر.....
۱۸۹	ج. قاعده «نفی عسر و حرج».....
۱۸۹	مفهوم قاعده «نفی العسر و الحرج».....
۱۹۰	معنی واژه های عسر و حرج.....
۱۹۰	ادله قاعده نفی عسر و حرج.....
۱۹۰	(۱) قاعده لاحرج در آیات.....
۱۹۴	(۲) قاعده لاحرج در روایات.....
۱۹۶	(۳) قاعده «نفی حرج» و دلالت عقل.....
۱۹۷	معنی واژه های عسر و حرج.....
۱۹۷	موارد تخصیص قاعده.....
۱۹۸	مصادیقی از عسر و حرج در قانون.....
۱۹۸	موارد شمول قاعده نفی عسر و حرج (در رفتارهای انسان).....
۲۰۰	دامنه کاربرد قاعده نفی عسر و حرج.....
۲۰۱	د. قاعده «أهم و مهم».....
۲۰۲	مفاد قاعده.....
۲۰۳	ادله قاعده اهم و مهم.....
۲۰۳	(۱) عقل.....
۲۰۴	(۲) ادله قواعد دیگر همانند تهیه و رفع اکراه.....
۲۰۵	(۳) آیات و روایات.....
۲۰۷	کاربرد قاعده اهم و مهم در فقه سیاسی.....
۲۰۹	کارآمدی قاعده اهم و مهم در استنباطات فقهی مطابق با شرایط روز.....
۲۱۰	ه. قاعده «حفظ نظام».....
۲۱۰	معنی واژه نظام.....
۲۱۱	مفاد قاعده حفظ نظام.....

www.kotab.ir

به نام خدا

با ظهور «دین»، جهان طلعت و جلوت دیگری یافت و «شریعت مداری»، سنت ها و بدعت ها را فروریخت و نظام واره ای از قاعده مادی ها و هنجار سازی ها را شکل داد. شخصیت اجتماعی و حتی آسمانی انسان زمینی در پرتو احکام دینی، رنگ و رویی دیگر یافت و انسان تکوین یافته با تشخص برآمده از منشور راهبردی مکتب انسان ساز و حیات بخش اسلام، مسیر روشن خود را شناخت؛ کارکردهای تعالیم دینی و احکام شرعی، چنان موسع و عمیق شد که فاعلیت و قابلیت انسان را در نیل به سعادت‌مندی به اثبات رسانید.

با چنین توصیفی انتظار آن است که جنبه های کاربردی حوزه «دین»، بتواند پاسخگوی نیازها، ضرورت ها و انتظارات جامعه بشری در هر زمان و مکان باشد؛ و نیز ادبیات آن از چنان پرداخت مقبولی برخوردار باشد که جوابگوی مسائل نوظهور و مورد ابتلای جامعه باشد. در حقیقت باید گفت، اگرچه «فقه»، به عنوان مترقی ترین قاعده سنجش عیار زندگی انسان ها، در ساحت هایی باعث تعدد نظریه پردازی ها شده، اما اصول مسلم آن در قلمرو هستی می تواند تضمین کننده حیات پرحلاوت و توأم با سعادت بشر باشد.

استخراج قابلیت ها، جاذبه ها و جنبه های کاربردی عملی و عینی فقه که برآمده از متن اندیشه دینی است، نشان می دهد که فقه، تنها دانشی استنباطی نیست که مطرح شود و فراموش شود، بلکه یک اصل مترقی در مدیریت حقیقت واحدی است که جهان را به ید قدرت خود اداره می کند؛ و پاسخگوی نیاز انسانها در تمامی عرصه های زندگی است و منابع و رهنمون هایی را برای بهره

مندی بشر از تنعمات و تعینات در هر زمان و مکان بجای گذاشته است.

اثر حاضر با موضوع « بررسی راهکارهای کارآمدی و پویایی فقه امامیه » به قلم توانای دانشمند فرهیخته، استاد حبیب الله عظیمی تدوین یافته است. انجام این تحقیق در استمرار بزرگداشت خدمات علمی سلسله فقها و عالمان دینی سلف از جمله ملا محمد علی و ملا غلامرضا آرانی از سوی دست اندرکاران کنگره ملی محققان آرانی، ضمن تکریم شخصیت این محقق فاضل و فرهیخته ارجمند درخواست شده است. این کتاب به عنوان نگارشی سودمند و تراوش یافته از اندیشه ای بلند در جهت تبیین اصول و قواعد استنباطی - که با استناد به آنها، استنباط احکام و فتاوی مسائل مورد ابتلای جدید و نوظهور را متناسب با مقتضیات روز امکان پذیر می سازد- با رویکردی جدید و نگاهی دقیق و هوشمندانه به برخی قواعد فقهی، مورد سفارش دبیرخانه علمی کنگره محققان آرانی واقع شد تا با تدوین و انتشار این اثر مطلوب، گامی در جهت تبیین کارآمدی و پویایی فقه امامیه برداشته شود. امید می رود مطالب ارزشمند کتاب مورد استفاده پژوهشگران این عرصه قرار گیرد.

بدون تردید پدید آورنده این پژوهش که سابقه دیرینه ای در حوزه کتاب شناسی دینی و دسترسی به منابع اولیه نسخه های خطی علمای سلف (فقها و متکلمان نام آور) داشته، در صدد آن است که ذهنیت نادرست تحجرگرایی نسبت به استنباطات عقلی و شرعی را محکوم نماید و به تبیین کلید واژهایی پردازد که احکام جهان شمول دینی را در تبیین احکام فقهی مسائل نوظهور جامعه متناسب با مقتضیات زمان و هماهنگ با پیشرفت جوامع بشری به نمایش گذارد. از خدای متعال توفیق هر چه بیشتر، سلامتی و عافیت کامل برای این مجاهد علمی و جانباز دفاع مقدس که در عین تحمل رنج بدنی با روحی بلند و متعالی در عرصه علم و تحقیق خوش درخشیده، مسئلت داشته، امید که در آینده نیز شاهد دیگر آثار فاخر قلمی استاد عظیمی باشیم.

احمد عابدی

دبیر علمی کنگره محققان آرانی

۲۲ تیرماه ۱۴۰۰

مطابق با ۹ ذی الحججه ۱۴۴۲

(روز عرفه و نیایش)